

**MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI TINERETULUI AL REPUBLICII
MOLDOVA
UNIVERSITATEA PEDAGOGICĂ DE STAT "ION CREANGĂ"**

**Cu titlu de manuscris
CZU 37.015.3: 159.922 (043.3)**

GAȘPER LUCIA

**PARTICULARITĂȚILE PSIHOLOGICE ALE
IDENTITĂȚII ETNICE LA ADOLESCENȚI**

19.00.07 - Psihologia pedagogică, psihologia dezvoltării,
psihologia personalității

**Autoreferat
al tezei de doctor în psihologie**

Chișinău - 2008

Teza a fost elaborată în cadrul Secției Cercetări Socio-Demografice ale Familiei a Institutului de Filozofie, Sociologie și Științe Politice al A.Ș.M.

Conducător științific: CAUNENCO Irina,
dr. psihol., conf. univ., A.Ș.M.

Referenți oficiali: JELESCU Petru,
dr. hab. psihol., prof. univ. interimar
UPS „Ion Creangă”

TEREȘCIUC Raisa,
dr. psihol., conf. univ.,
Universitatea Umanistă de Stat,
Izmail, Ucraina

Susținerea va avea loc la 14 martie 2008, ora 15.00 în ședința Consiliului Științific Specializat DH 33.19.00.07-12 din cadrul Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, str. Ion Creangă 1, bloc 2, sala Senatului, MD-2069, Chișinău, Republica Moldova.

Teza de doctor și autoreferatul pot fi consultate la Biblioteca Națională a Republicii Moldova, la Biblioteca Științifică a Universității Pedagogice de Stat “Ion Creangă” din Chișinău și pe site-ul C.N.A.A. www.cnaa.acad.md

Autoreferatul a fost expediat la 12 februarie 2008

Secretar științific
al Consiliului Științific Specializat,
dr.psihol., conf.univ.

NEGURĂ Ion

Conducător științific
dr. psihol., conf.univ.

CAUNENCO Irina

Autor

GAȘPER Lucia

Actualitatea temei. Interesul cercetătorilor din diferite domenii – psihologiei, pedagogiei, sociologiei, etnologiei, antropologiei, politologiei, istoriei – față de problematica identității sociale și personale este determinat în prezent de transformările sociale radicale, ce se caracterizează prin distrugerea stereotipurilor sociale, schimbarea valorilor, de necesitatea în autodeterminarea personală și socială a individului (G.M.Andreeva, A.N.Tatarko, M.A.Kozlova, N.M.Lebedeva).

Actualitatea și oportunitatea temei sînt condiționate de faptul că în Republica Moldova, la fel ca în alte țări din spațiul CSI, are loc transformarea dinamică a identității etnice la toate grupurile de vîrstă. Acest proces de constituire a identității etnice se desfășoară în condițiile nedeterminării sociale, care se exprimă prin imprevizibilitate (imposibilitatea subiectivă de prognozare a dezvoltării identității, a evenimentelor), prezența unei multitudini de probleme (subiectivitatea posibilităților, varietatea alegerii deciziilor și interpretărilor), imposibilitatea subiectivă de a controla dezvoltarea evenimentelor (E.P.Belinskaia).

Cum au arătat cercetările efectuate de N.M.Lebedeva în spațiul postsovietic, identitatea etnică pozitivă stă la baza toleranței etnice. Pentru Republica Moldova problema toleranței etnice este deosebit de actuală, datorită transformărilor sociale care au avut loc pe teritoriul ei și evenimentelor din Transnistria (1992) și UTA Găgăuzia (1991).

Spre deosebire de țările din spațiul postsovietic, Republica Moldova este unicul stat în care există un etnos înrudit cu cel din România și acest fapt influențează asupra proceselor etnice din țară (C.King). Republica Moldova reprezintă o zonă unică de contact etnic între lumea romană și cea slavonă, între culturile română, slavonă și tiurcă într-un spațiu geografic restrîns.

Problema identității etnice și a particularităților formării ei este reflectată în mai multe studii: formarea identității etnice (T.G.Stefanenko, O.L.Romanova, 1994; T.G.Stefanenko, 1988, 1999; S.A.Baklușinskii, N.G.Orlova, 1998; V.P.Levkovici, L.D.Cuzmițkaite, 1992; I.I.Caunenco, 1999, 2004); transformarea identității etnice (N.M.Lebedeva, 1997; A.B.Muldașeva, 1991; T.G.Stefanenko, E.I.Șleaghina, S.N.Enikolopov, 1993; V.N.Pavlenko, 1999; M.N.Guboglo, 1999; N.M.Lebedeva, A.N.Tatarko, 2005; S.L.Buhareva, 2004); legătura dintre identitatea etnică și maturitatea generală a personalității (N.M.Lebedeva, 2002; M.A.Kozlova 2004; N.M.Lebedeva A.N.Tatarko, 2005).

Un interes deosebit prezintă studiile cercetătorilor români: a) etnopsihologia românilor (P.Popescu-Neveanu, 1994; S.Chelcea,

R.Gherghinescu, M.Moțescu, 1994); b) influența particularităților regionale asupra specificului psihologiei românilor (I.Mînzat, 1994; R.Chiran, 1994; M.Gârlan, D.C.Rădulescu, 1994); c) minoritățile conlocuitoare (E.Zamfir, 1994).

Deși numărul cercetărilor efectuate în spațiul postsovietic consacrate problemei identității etnice este impunător (G.U.Soldatova, T.G.Stefanenko, D.Laitin, N.M.Lebedeva, V.I.Hotineț; V.N.Pavlenko, S.A.Taglin, O.L.Romanova, P.I.Gnatenko, I.A.Snejkova, I.I.Caunenco), nu există o opinie unică referitor la fenomenul identității etnice și la structura acesteia.

Analizînd literatura științifică, constatăm că noțiunile de identitate etnică și autoconștiință etnică sînt utilizate ca noțiuni identice, ca sinonime. Unii autori (V.I.Hotineț) tratează identitatea etnică ca o treaptă superioară a autoconștiinței etnice. După etnopsihologul rus G.U.Soldatova, identitatea etnică necesită a fi cercetată ca formă concentrată și caracteristica esențială a conștiinței etnice și ca manifestare exterioară a inconștientului etnic (G.U.Soldatova).

Etnopsihologul rus T.G. Stefanenko susține că noțiunea de identitate etnică este mai largă decît cea de autoconștiință etnică. Identitatea etnică reprezintă nu numai conștientizarea, dar și trăirea apartenenței sale la o comunitate etnică.

Etnopsihologii ucraineni V.N.Pavlenko și S.A.Taglin menționează nu numai trăirea și conștientizarea apartenenței la un anumit grup, dar și „trăirea reală” în calitate de membru al grupului etnic, adică în corespundere cu modul de viață acceptat pentru grupul dat, evidențiindu-se, astfel, și componenta comportamentală.

O atenție deosebită necesită și problema genezei identității sociale la vîrsta adolescenței, dificultatea principală fiind identificarea de sine. Nevoia adolescentului de a se autodetermina este generată de nivelul dezvoltării situației sociale (L.I.Bojovici, M.P.Ghinzburg, I.S.Kon, T.V.Sneghireva, D.I.Feldștein). Această perioadă de vîrstă se caracterizează prin reprezentări generale despre sine, care includ înțelegerea și trăirea propriului „Eu”, a individualității și personalității irepetabile. Apare necesitatea de a uni toate acestea într-un sistem integru, astfel găsind și determinînd sensul existenței proprii (L.I.Bojovici, V.Ă.Ciudnovski, K.Obuhovski, D.A.Leontiev, U.Șchiopu ș.a.).

Tradițional, psihologii care studiază problema identității (sociale sau personale) se bazează pe teoria epigenetică a stadiilor psihosociale de dezvoltare a lui E.Erikson. Autorul consideră că identitatea este o formațiune

personală complexă, ce posedă o structură cu mai multe niveluri, un proces de organizare a practicii de viață în cadrul „Eu”- lui individual. Un interes deosebit reprezintă perioada adolescenței, în care, după E.Erikson, dezvoltarea identității are loc neuniform și este determinată de situația socială.

La momentul actual, formarea, transformarea și structura identității etnice în funcție de grupul de apartenență (etnic, titular-netitular) la diferite grupuri de vîrstă în spațiul postsovietic, caracterizat prin formarea dinamică a structurii sociale în situația de nedeterminare socială, sînt studiate insuficient.

Problema de cercetare rezidă în faptul că, pe de o parte, la etapa actuală are loc procesul de statornicire a statalității Republicii Moldova, iar, pe de altă parte, nu este cunoscut procesul de constituire a identității etnice la adolescenții de etnii titulară și minoritară.

Obiectul cercetării îl constituie identitatea etnică a adolescenților.

Cele menționate mai sus au condiționat alegerea temei lucrării și au determinat **scopul cercetării**: studierea particularităților psihologice ale identității etnice la adolescenții de etnii titulară și minoritară în condițiile nedeterminării sociale și stabilirea modalităților practice de dezvoltare a toleranței etnice.

Analiza teoretică a problemei cercetate ne-a determinat să formulăm următoarele **ipoteze ale cercetării**:

- particularitățile psihologice ale identității etnice a adolescenților sînt determinate de:
 - grupul de apartenență – etnie titulară sau minoritară
 - particularitățile mediului etnic de contact.
- adolescenții de etnie titulară vor percepe situația socială ca fiind mai stabilă decît adolescenții etniei minoritare

Pentru a atinge scopul formulat și a verifica ipoteza, ne-am propus drept **obiective operaționale**:

- Analiza teoretică a problemei și a cercetărilor identității etnice și toleranței etnice din sursele de psihologie și ale științelor adiacente.
- Argumentarea principiilor metodologice și elaborarea schemei conceptuale de studiere a identității etnice la adolescenți.
- Studierea autostereotipurilor și heterostereotipurilor etnice ale adolescenților moldoveni, ruși, ucraineni, bulgari și găgăuzi.
- Prezentarea și analiza comparativă a autostereotipurilor și heterostereotipurilor adolescenților de etnii titulară și minoritară.

- Studiarea sistemului de preferințe etnice la adolescenții de etnie titulară și minoritară.
- Descrierea particularităților identității etnice a adolescenților de etnie titulară în funcție de mediul etnic de contact.
- Elaborarea unui program-model în vederea formării și dezvoltării toleranței etnice la adolescenți.

Reperle epistemologice ale cercetării:

- Teoria epigenetică a stadiilor psihosociale de dezvoltare (E.Erikson).
- Teoria identității sociale și autocategorizării sociale (H.Tajfel, Dj.Terner).
- Teoria cultural-istorică (L.S.Vîgotski).
- Principiile determinării socioculturale a proceselor psihice (L.S.Vîgotski, A.B.Bruşlinski, T.G.Stefanenko, A.G.Asmolov).
- Modelul celor două măsuri ale aculturației (Dj.Berry).

Studiul efectuat se bazează pe concepțiile teoretice privind structura identității etnice (T.G.Stefanenko, G.U. Soldatova), transformarea identității sociale și etnice în noul context cultural și sociopolitic (N.M.Lebedeva), particularitățile formării identității etnice în spațiul postsovietic, aculturația grupurilor etnice și factorii toleranței etnice (G.U.Soldatova).

Baza experimentală:

În studiu au fost implicați 358 de adolescenți de diferite etnii: moldoveni (români), ruși, ucraineni, bulgari, găgăuzi din mun. Chișinău, or. Comrat (UTA Găgăuzia) și or. Rîbnița (Transnistria). Vîrsta și statutul: 16-18 ani (elevi, liceeni); 17-21 ani (studenți).

Inovația științifică și valoarea teoretică a cercetării:

Pentru prima dată în psihologia din Republica Moldova:

- A fost studiată empiric identitatea etnică ca un fenomen independent.
- S-au obținut date empirice despre particularitățile structurii identității etnice, preferințele etnice ale reprezentanților etniilor titulare și minoritare, influența mediului etnic de contact asupra identității etnice în perioada formării statalității Republicii Moldova.
- Au fost stabilite nivelurile de bietnicitate la adolescenții minorităților etnice.
- S-a efectuat analiza teoretică a fenomenului toleranței etnice în psihologia vîrstelor și în cea socială.
- A fost stabilită empiric ierarhia preferințelor etnice la adolescenții de etnie titulară și minoritară.

- În baza studiului empiric s-au determinat particularitățile psihologice ale identității etnice la adolescenți în perioada instabilității sociale.
- Au fost generalizate și sistematizate conceptele cercetărilor naționale și de peste hotare privind problema identității etnice în psihologia vîrstelor și în cea socială.
- S-au elaborat structura și procesualitatea training-ului orientat spre formarea toleranței etnice.

Valoarea aplicativă a cercetării:

Rezultatele studiului pot fi utilizate:

- de către psihologii din școlile multinaționale în activitatea educațională;
- la elaborarea programelor naționale pentru minoritățile etnice și la înlăturarea tensiunii interetnice;
- în procesul de instruire ce ține de următoarele domenii: psihologia vîrstelor, psihologia dezvoltării, psihologia socială;
- ca bază pentru elaborarea programelor de curs avînd ca subiect educația multiculturală în instituțiile preuniversitare și universitare;
- pentru formarea identității etnice pozitive și dezvoltarea dialogului intercultural, utilizînd modelele și structura training-ului în instituțiile de învățămînt.

Tezele propuse pentru susținere:

- Particularitățile psihologice ale identității etnice la adolescenți sînt determinate de grupul de apartenență etnică – etnie titulară sau minoritară. Pentru reprezentanții etniei titulare este caracteristică identitatea monoetnică, iar pentru cei ai etniei minoritare – identitatea bietnică.
- Asupra particularităților constituirii identității etnice a adolescenților - reprezentanți ai etniilor titulară și minoritară – influențează statutul real și cel subiectiv ale grupului.
- Specificul mediului etnic de contact (în raport majoritar-minoritar) influențează conținutul structurii identității etnice la etnia titulară.
- Identitatea etnică a adolescenților ucraineni, găgăuzi și bulgari este bietnică, adică include apartenența etnică proprie și alta (rusă), ceea ce se reflectă în stereotipurile etnice și în ierarhia preferințelor.
- Adolescenții de etnie titulară vor percepe situația socială ca fiind mai stabilă decît adolescenții etniei minoritare.

- Identitatea etnică pozitivă a adolescenților poate fi realizată prin implementarea unui program psihologic model de dezvoltare a toleranței etnice.

Metodele de cercetare:

- Metode teoretice: analiza și sinteza literaturii psihologo-pedagogice, metodico-științifice privind problema de cercetare, metoda ipotetico-deductivă pentru interpretarea și explicarea rezultatelor obținute în cercetare.
- Metode empirice: convorbirea, ancheta, testul, teste proiective, experimentul de constatare.
- Metode matematice de prelucrare statistică: criteriile Fisher, Wilcoxon. Pentru prelucrarea statistică au fost utilizate pachetele statistice Excel și SPSS 12.

Aprobarea tezelor și implementarea datelor experimentale:

Principalele teze ale lucrării au fost prezentate la următoarele conferințe internaționale:

- „Symposia Professorum”, Chișinău, ULIM, 2002.
- „Diversitatea culturală – tezaurul spiritual al poporului Republicii Moldova”, Chișinău, 2003.
- „ONG-urile și impactul lor asupra procesului de transformare: analiză și experiență”, 6-7 noiembrie, Chișinău, 2003.
- „Transformation in Society as a Form of Social Change”, Universitatea din Magdeburg, Germania, 14-16 mai, 2004.
- „Educația multiculturală ca mijloc de management al diversității și de integrare în societatea polietnică”, Chișinău, 2004.
- „Этнопсихологические и социокультурные процессы в современном обществе”, II Международная научная конференция, Балашов, Россия, 2005.
- „Формирование личности в условиях социальных перемен”, Славянский Университет Республики Молдова, Кишинев, 2006.
- „De la diversitatea lingvistică spre educația multilingvă și multiculturală”, Centrul pentru Problemele Minorităților, Chișinău, 2006.

Datele experimentale au fost implementate în cadrul următoarelor activități:

- Programul „Dezvoltarea toleranței interetnice la adolescenți și tineri”, organizat cu suportul financiar al Fundației Soros-Moldova

în perioada septembrie-octombrie 2001 în orașele Comrat, Sîngerei și Rîbnița (codul proiectului - VB463520).

- Programul *“Dezvoltarea toleranței - baza dialogului intercultural la tineret”* organizat cu suportul financiar al Fundației Soros-Moldova în or. Comrat, or. Rîbnița și în s.Valea Perjei, r-nul Cimișlia în anul 2002 (proiectul nr.103629).
- Programul *“Școala de toleranță”*, organizat cu suportul Ambasadei SUA, Secția pentru cultură și presă, nr.grantului SMD70003GR016, 15 februarie-15 mai 2003.

Validarea rezultatelor obținute este asigurată prin diversitatea metodelor utilizate în raport cu fiecare grup etnic, de volumul investigațiilor empirice efectuate și de prelucrarea statistică a datelor, care s-a realizat cu ajutorul programului specializat SPSS 12.

Structura disertației: preliminarii, 3 capitole, concluzii generale și recomandări, adnotare (în limbile română, engleză, rusă), bibliografie, anexe.

Cuvinte-cheie: identitate etnică, etnicitate, autoconștiință etnică, toleranță etnică, intoleranță etnică, preferințe etnice, atitudini etnice, autostereotip, heterostereotip, identitate biethnică, probleme ale identității naționale, relații interetnice, majoritate etnică, minorități etnice, distanță socială, marginalizare.

CONȚINUTUL DE BAZĂ AL TEZEI

În **Preliminarii** se argumentează actualitatea temei de cercetare, importanța ei teoretică, empirică și aplicativă, sînt formulate problema, obiectul, scopul, ipotezele, obiectivele, reperele epistemologice, inovația științifică, valoarea teoretică și cea aplicativă ale cercetării, tezele înaintate spre susținere și metodele de cercetare.

Primul capitol **„Fundamente teoretice și metodologice de studiere a identității etnice”** este consacrat analizei teoretice și empirice a orientărilor de bază privind studierea identității etnice în psihologie, sînt descrise aspectele socioculturale ale cercetării etnosului și identității etnice în Republica Moldova și reflectate problemele genezei identității etnice în psihologia dezvoltării.

Se analizează noțiunile de etnicitate, identitate etnică, autoconștiință etnică, autoidentificare etnică, etnos, majoritate etnică, minoritate etnică utilizate de către psihologii de peste hotare și de cei autohtoni.

Cu toate că numărul cercetărilor consacrate problemei identității etnice efectuate în spațiul postsovietic este impunător (G.U.Soldatova,

T.G.Stefanenko, D.Laitin, N.M.Lebedeva, V.I.Hotineț, V.N.Pavlenko, L.I. Naumenko, S.A.Taglin, O.L.Romanova, P.I.Gnatenko, I.A. Snejkova, I.I. Caunenco), nu există o opinie unică cu privire la fenomenul identității etnice și la structura acesteia. Analizînd multitudinea de noțiuni referitoare la identitatea etnică, autorii accentuează rolul conștientizării de către individ a apartenenței sale la o anumită comunitate etnică. Se menționează afilierea la opinia T.G.Stefanenko, precum că *identitatea etnică* este un *rezultat* al procesului cognitiv-emoțional, al mecanismului de autodeterminare a individului în spațiul social privitor la mai multe etnii, trăirea relației „Eu” și a mediului etnic – identificarea cu una sau cu cîteva comunități și separarea de alții. Identitatea etnică se formează în cadrul unei culturi anumite și în procesul de interacțiune interetnică, fiind, totodată, independentă și de una, și de alta. Studiarea identității etnice presupune două componente de bază – *cognitiv* (autoidentificarea, conținutul autostereotipurilor și heterostereotipurilor; reprezentările despre distanța dintre grupul propriu și altul) și *afectiv* (sentimentul de apartenență la un grup etnic, favoritismul intergrupual, orientarea stereotipurilor etnice).

În baza analizei orientărilor teoretice și empirice privind studierea identității etnice în psihologie (reprezentanții psihanalizei, interacționismului și psihologiei cognitive) se remarcă în mod deosebit aportul adus de E.Erikson, care a studiat problema identității și a analizat detaliat diverse variante de dezvoltare a acesteia. Tradițional, psihologii care studiază problema identității (sociale sau personale) se bazează pe concepția epigenetică a lui E.Erikson, la baza căreia stă fenomenul identității. Identitatea este considerată de către E.Erikson o formațiune complicată personală, care are o structură cu mai multe niveluri, un proces de organizare a practicii de viață în cadrul „Eu”- lui individual.

Sînt descrise principalele concepții cu privire la identitate ale autorilor: D.Marsia, Dj.Mid, G.Teifel, Dj.Terner, J.De-Vos, N.M.Lebedeva, T.G.Stefanenco. Tematica etnică este abordată și de cercetătorii români, care sînt preocupați de astfel de probleme ca identitatea națională, etnicitatea, relațiile interetnice, atitudinile majoritari-minoritari, reprezentările sociale ale acestor realități începînd cu anii '70 ai secolului al XX-lea. Se remarcă contribuția adusă de Constantin Rădulescu-Motru, P.Popescu-Neveanu, D.Drăghicescu, V.Harea, S.Chelcea, L.Iacob, M.Moțescu.

Aceste abordări ale fenomenului identității etnice sînt diferite, dar, totodată, au și anumite tendințe teoretice comune. Ele se completează reciproc și vizează diverse aspecte ale identității. În urma studierii identității

s-a observat că la baza definirii diverselor teorii stă sfera motivațional-afectivă (cercetările identității în psihanaliză). De menționat necesitatea formării identității sociale pozitive, descrise de G.Teifel, care apoi a fost completată cu anumite componente cognitive. Aceste idei sînt reflectate în teoria interacționismului simbolic și în teoria autocategorizării.

Au fost descrise aspectele socioculturale ale cercetării etnosului și identității etnice în Republica Moldova. Se subliniază că cercetările în domeniile etnografiei, istoriei, psihologiei vîrstelor, psihologiei sociale, sociologiei s-au intensificat (I.Caunenco, S.Rusnac, P.Borocina, V.Stepanov, V.Zelenciuc, O.Luchianet).

Sînt analizate rezultatele cercetărilor formării identității etnice efectuate de psihologii din domeniile psihologiei vîrstelor și sociale, și ale celor care se ocupă de etnologie, etnografie, sociologie (J.Piajet, E.Erikson, V.P.Levkovici, L.V.Kuzmițkaite, Dj.DeVos, T.G.Stefanenko, O.L.Romanova, M.Barret, V.N.Pavlenko, P.I.Gnatenko, I.A.Snejkova ș.a.).

Studiul problemei identității etnice presupune, de obicei, determinarea etapelor de vîrstă: analiza aspectului de conținut al identității etnice la fiecare etapă; stabilirea rolului factorilor care influențează formarea identității etnice (T.G.Stefanenko, O.L.Romanova).

A fost descrisă contribuția adusă de către J.Piajet, căruia îi aparține una din primele concepții referitoare la conștientizarea de către copil a apartenenței sale etnice. Merită atenție abordarea lui E.Erikson cu privire la perioada adolescenței în procesul de formare a autoconștiinței etnice.

Au fost supuse analizei concepțiile lui J.Piajet, Dj.Phinny, I.A.Snejkova, privind formarea autoconștiinței etnice, se menționează semnificația vîrstei adolescente pentru formarea autoconștiinței etnice. La momentul actual mai recunoscută de specialiștii care studiază etnicitatea este periodizarea propusă de psihologul american J.Phinny:

Primul stadiu a fost denumit de către J.Phinny identitate necontrolată, în acest stadiu lipsind interesul pentru problemele referitoare la originea etnică, apartenența la un anumit grup etnic. Atît preadolescenței, cît și maturii nu se confruntă cu dificultăți în ceea ce privește identitatea etnică la etapa respectivă. Acestui stadiu îi corespunde două variații de identitate:

1) difuză – indivizii nu se interesează de apartenența lor etnică și nu se gîndesc la ea; 2) prealabilă - indivizii preiau atitudinile etnice pozitive ale părinților și ale altor maturi și, de asemenea, nu preferă grupul majoritar.

Al *doilea stadiu* – căutarea identității etnice (moratoriul) – se caracterizează prin cercetarea propriei identități, tendința de a înțelege

importanța etnicității pentru propria viață și se aseamănă cu stadiul moratorului, descris de către Marsia. Cercetările lui J. Phinny au demonstrat că majoritatea adolescenților-respondenți, în afară de cazurile de discriminare și umilință națională nu au putut să numească un eveniment deosebit, care le-ar fi modificat percepția despre proveniența etnică. Procesul intensiv de includere în cultura poporului său se realizează prin așa tipuri de activități ca lectura, convorbirea, vizitarea muzeelor, prin participarea activă la viața culturală. Phinny presupune că drept rezultat al rezolvării crizei identității etnice adolescenții înțeleg mai profund etnicitatea lor.

Pentru *al treilea stadiu* – identitatea etnică realizată – sînt specifice conștientizarea clară a particularităților etnice, atașamentul față de cultura etnică și de comunitatea etnică. Acesta este stadiul identității realizate, deoarece dispare contradicția privind dezvoltarea proprie. Stadiul corespunde cu identitatea personală bine formată, de aceea respondenții care o posedă, cred mai mult în apartenența etnică proprie și sînt conștienți de locul ei în viață (J. Phinney, 1993).

În contextul studierii transformărilor autoconștiinței etnice este analizată concepția autoarei G.U. Soldatova, conform căreia transformarea identității etnice are loc după tipul indiferenței etnice, hipoidentității (etnonihilismul) și hiperidentității (etnoegoismul, etnoizolarea și fanatismul național).

Așadar, cercetările în domeniile psihologiei vîrstelor, dezvoltării, sociale au evidențiat atît etapele de dezvoltare a identității etnice, factorii care influențează formarea și conținutul identității etnice, cît și problema identității etnice la diferite grupuri de vîrstă. Formarea identității etnice la diverse grupuri etnice, influența mediului etnic de contact rămîn a fi, deși există o multitudine de studii, un cîmp problematic și capătă o actualitate deosebită în legătură cu nedeterminarea socială și procesele de modernizare a societății.

Capitolul doi „Cercetarea empirică a identității etnice la adolescenți” este consacrat cercetării empirice a identității etnice la adolescenți. Sînt descrise organizarea și metodele utilizate în studiu.

Studiul a fost efectuat în mun. Chișinău, or. Comrat (UTA Găgăuzia) și în or. Rîbnița (Transnistria). La cercetare au participat 358 de respondenți cu vîrste cuprinse între 16-18 ani (elevi), și 17-21 de ani (studenți). Grupurile etnice studiate: moldoveni (români), ruși, ucraineni, bulgari, găgăuzi.

În scopul studierii empirice a structurii identității etnice au fost utilizate următoarele metode: Testul diagnosticul relațiilor elaborat de

G.U.Soldatova (1998) pentru studierea componentelor cognitiv-emoționale a auto- și heterostereotipurilor (TDR); tehnica „Afilierea etnică” (G.U.Soldatova, S.Rîjova, 1998), în vederea studierii tendințelor afiliative etnice; Testul culorilor al relațiilor (Liușer) (V.Pavlenko, O.Boronev, 1994) - studierea ierarhiei preferințelor etnice; Scala distanței sociale a lui E.S. Bogardus modificată de L.G.Pocebut (2002) - studierea atitudinilor etnice; chestionarul „Studiarea percepției stabilității lumii de către adolescenți” (E.M.Dubovskaia, T.G.Stefanenko) - studierea stabilității lumii; ancheta modificată de T.G.Stefanenko, O.Romanova în scopul determinării importanței naționalității pentru adolescenți și a înrudirii cu etnia proprie și cu alte etnii.

Reieșind din structura identității etnice, care conține două componente de bază – *cognitiv* (autoidentificarea, conținutul autostereotipurilor și heterostereotipurilor; reprezentările despre distanța dintre grupul propriu și altul) și *afectiv* (sentimentul de apartenență la un grup etnic, favoritismul intergrup, orientarea stereotipurilor etnice) - , au fost studiate autostereotipurile și heterostereotipurile etnice, tendințele de afiliere, ierarhia preferințelor etnice.

Testul diagnosticul relațiilor a permis măsurarea următorilor parametri ai stereotipurilor etnice: ambivalența, intensitatea și orientarea. Ambivalența (A) caracterizează nivelul determinării emoționale a stereotipului. Intensitatea (evidențierea) (S) stereotipului reflectă puterea efectului de stereotip. Orientarea (D) sau coeficientul diagnostic al stereotipului caracterizează semnul și mărimea orientării emoționale generale a subiectului referitor la obiectul dat (G.U.Soldatova, 1998).

Studiind stereotipul etnic drept componentă de bază a identității etnice, au fost analizate și comparate:

- Autostereotipurile moldovenilor, rușilor, ucrainenilor, bulgarilor, găgăuzilor și heterostereotipurile moldovenilor și rușilor.
- Imaginea „Eu”- lui (autoaprecierea) și autostereotipurile grupurilor etnice studiate.
- Imaginea „Eu”- lui (autoaprecierea) a grupurilor etnice cercetate și heterostereotipurile moldovenilor și rușilor.

Studierea stereotipurilor etnice la adolescenți și tineri a dezvăluit particularități generale și specifice, caracteristice tuturor grupelor etnice.

Analiza rezultatelor demonstrează că autostereotipurile grupurilor etnice studiate sînt pozitive. Imaginea pozitivă a grupurilor etnice vorbește despre atitudinea pozitivă față de apartenența la grupul etnic. Datele

cercetării noastre susțin ideea atribuirii membrilor ingroup-ului a unor caracteristici mai favorabile.

Respondenții studiați au descris heteroimaginile moldovenilor și rușilor (celelalte grupuri etnice au fost descrise parțial, și de aceea nu a fost posibilă compararea lor). S-a constatat că: heterostereotipul moldovenilor este pozitiv la adolescenții și tinerii găgăuzi, slab negativ – la ruși, ucraineni și bulgari.

Heterostereotipul rușilor este pozitiv la toate grupele etnice în afară de adolescenții moldoveni din Transnistria (se evidențiază o valență slab negativă (S - -0,02; D - -0,01)). Aceasta se explică, posibil, prin situația social-politică creată în regiunea dată.

La adolescenții moldoveni au fost înregistrate diferențe de autostereotip, în funcție de mediul de trai, astfel, la adolescenții moldoveni din mun. Chișinău indicii coeficienților (S), (D) sînt mai reduși decît la adolescenții din orașele Comrat, (UTA Găgăuzia) și Rîbnița (Transnistria). Indicii acestor coeficienți sînt mai înalți la adolescenții și tinerii minorităților etnice (de ex., la ruși coeficientul diagnostic al stereotipului este de 0,20; la ucraineni de 0,19). Este mai scăzut coeficientul orientării (D) al autostereotipului etnic la găgăuzi (adolescenții – 0,14; tinerii – 0,12). Deci, componenta etnică este mai importantă la nivel personal pentru grupul rușilor, ucrainenilor, bulgarilor și moldovenilor din Comrat.

Autostereotipurile ucrainenilor, bulgarilor, studenților găgăuzi sînt asemănătoare cu heterostereotipurile rușilor, ei fiind apreciați la nivel emoțional la fel ca grupurile lor proprii. Există deosebiri între autostereotipurile rușilor și heterostereotipurile moldovenilor și invers.

La moldoveni (UTA Găgăuzia, Transnistria), la ruși și ucraineni s-a constatat asemănarea imaginii „Eu”-lui și a imaginii de grup a grupurilor etnice, adică există un nivel înalt de identificare etnică. (Fapt ce se explică, probabil, printr-un nivel înalt de semnificație a identității etnice și o predispunere către hiperidentitate). Diferențe între imaginea „Eu”-lui și autostereotip au fost înregistrate la moldoveni (or.Chișinău) și găgăuzi ($p \leq 0,01$).

Rezultatele referitoare la bulgari și găgăuzi vorbesc despre bietnicitatea lor la nivel de grup, despre ce confirmă datele obținute la auto- și heterostereotipuri, ele fiind mai apropiate de grupul rușilor. Grupul ucrainenilor este bietnic (cu grupul rușilor) atît la nivel de grup cît și la nivel de personalitate. Această tendință se observă și la grupul tinerilor. (I.I.Caunenco, 2007).

Deasemenea, se observă un nivel înalt de ambivalență al stereotipului la toate grupurile etnice. Considerăm că aceasta este rezultatul conviețuirii îndelungate multiculturale. Date similare au fost obținute în studiile efectuate de T.G.Stefanenko (1999) pe lotul de adolescenții polonezi, ce locuiesc în Bielarus și în studiile efectuate pe lotul de tineri din Republica Moldova de I.I.Caunenco (2007).

Deci analiza stereotipurilor etnice, a grupurilor etnice studiate, confirmă:

Adolescenții grupurilor etnice – moldoveni și ruși - au o identificare bineconturată cu grupul propriu și pentru ei este caracteristică identitatea după tipul monoetnic. Identitatea bulgarilor, ucrainenilor, găgăuzilor poate fi caracterizată drept identitate bietnică, care se va diferenția după nivelul de identificare cu două grupuri: grupul propriu și cel al rușilor.

Tabelul 1

Valorile medii ale coeficienților ambivalenței (A), intensității (S) și orientării (D - coeficientul diagnostic)

Tipul aprecierii	Moldoveni (Chișinău)			Moldoveni (Comrat, UTA Găgăuzia)			Moldoveni (Rîbnița, Transnistria)			Ruși		
	A	S	D	A	S	D	A	S	D	A	S	D
Autoaprecierea	0,65	0,19	0,16	0,62	0,21	0,18	0,62	0,18	0,16	0,61	0,26	0,23
Idealul	0,53	0,39	0,28	0,57	0,30	0,23	0,59	0,30	0,23	0,49	0,45	0,36
Autostereotipul	0,70	0,07	0,05	0,63	0,21	0,17	0,65	0,15	0,13	0,64	0,24	0,20
Heterostereotipul moldovenilor										0,70	-0,06	-0,04
Heterostereotipul rușilor	0,75	0,02	0,01	0,68	0,14	0,11	0,73	-0,02	-0,01			

Tabelul 2

Valorile medii ale coeficienților ambivalenței (A), intensității (S) și orientării (D - coeficientul diagnostic)

Tipul aprecierii	Găgăuzi (adolescenți)			Găgăuzi (studenți)			Bulgari			Ucraineni		
	A	S	D	A	S	D	A	S	D	A	S	D
Autoaprecierea	0,59	0,25	0,21	0,60	0,26	0,22	0,65	0,22	0,18	0,60	0,27	0,20
Idealul	0,54	0,34	0,28	0,49	0,40	0,33	0,51	0,41	0,33	0,47	0,47	0,38
Autostereotipul	0,64	0,17	0,14	0,66	0,15	0,12	0,65	0,21	0,17	0,64	0,23	0,19
Heterostereotipul moldovenilor	0,67	0,05	0,04	0,69	0,04	0,04	0,70	-0,02	-0,02	0,69	-0,10	-0,04
Heterostereotipul rușilor	0,63	0,21	0,17	0,63	0,25	0,20	0,64	0,22	0,19	0,62	0,29	0,23

În structura identității etnice o importanță deosebită are necesitatea în apartenența etnică, care demonstrează tendințele de afiliere etnică. Afilierea

este tratată ca o tendință către comunitatea psihologică cu grupul. Exprimarea tendințelor etnoafiliative presupune respectarea regulilor, normelor și a scopurilor grupului propriu. Pentru studierea tendințelor afiliative etnice a fost utilizată tehnica „Afilierea etnică” elaborată de către G.U.Soldatova și S.B. Rîjova (1998).

Analiza datelor empirice obținute în urma utilizării tehnicii „Afilierea etnică” a reliefat prevalarea tendințelor afiliative la moldoveni (din cele trei regiuni) și la găgăuzi. Cele mai exprimate tendințe de afiliere s-au evidențiat la moldovenii din Găgăuzia – 81%. Prevalarea tendințelor afiliative la adolescenții moldoveni și tinerii găgăuzi se explică prin faptul că în prezent are loc o renaștere activă a grupurilor etnice respective. Actualmente se statornicește statalitatea Republicii Moldova, astfel etnia titulară cunoscând o creștere politică și socială. Tendințele antiafiliative sînt înregistrate în următoarele proporții: în grupul rușilor (50%), bulgarilor (46%), ucrainenilor (48%). A fost evidențiat și un grup la care sînt exprimate la fel atît tendințele afiliative, cît și cele antiafiliative, pe care l-am denumit „oscilatori”. Cel mai mare grup de „oscilatori” l-au alcătuit adolescenții moldoveni din Transnistria (27%), moldovenii din Chișinău (20%), găgăuzii (18%).

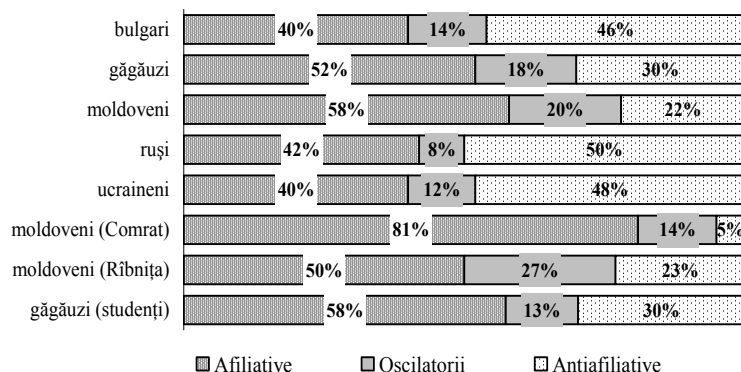

Figura 1 Tendințele afiliative și antiafiliative ale grupurilor etnice.

În studiul efectuat de I.I.Caunenco în anul 2006, cu participarea tinerilor s-au obținut, practic, aceleași rezultate. Prevalarea tendințelor afiliative la fel sînt înregistrate și la tineri – moldoveni, găgăuzi, precum și creșterea nivelului de afiliere în grupul bulgarilor. La ruși și ucrainenii sînt exprimate la fel tendințele afiliative și cele oscilatorii. (I.Caunenco, 2007)

Cu scopul studierii preferințelor etnice a fost utilizat „*Testul culorilor al relațiilor*” (Liușer). Aplicarea acestui test a permis a stabili sistemele declarat și real de preferințe etnice, de asemenea și nivelul de adecvare sau de conștientizare a preferințelor etnice.

La toate grupurile etnice cea mai mare sumă de alegeri și locul cel mai înalt în ierarhie, (în cazul nostru primul) atît în sistemul declarat, cît și în cel real de relații, revin propriului grup de apartenență etnică. Aceasta demonstrează un nivel înalt de identificare emoțională cu grupul propriu. După cum menționează T.G.Stefanenko, identitatea etnică înseamnă nu numai conștientizarea, dar și aprecierea, trăirea apartenenței proprii la o comunitate etnică.

Etnia titulară ocupă în ierarhia preferințelor etnice locurile 2-4, ce denotă un potențial mare în planul relațiilor interetnice. Etnia titulară atribuie rușilor locul doi în ierarhia de preferințe etnice. În grupul ucrainenilor, bulgarilor, găgăuzilor ruși ocupă primul loc în sistemul de preferințe etnice, atît în sistemul declarat, cît și în cel real, chiar cedînd grupului etnic propriu, fapt ce demonstrează biethnicitatea lor.

Se poate de presupus că la nivel inconștient s-au manifestat particularitățile regiunii multiculturale drept rezultat al coexistenței îndelungate a grupurilor etnice, în care tradițional procesele integrative au prevalat asupra procesului de diferențiere. Bineînțeles, acest „capital istoric” trebuie păstrat și dezvoltat.

Datele empirice ce reflectă preferințele etnice sînt confirmate de rezultatele obținute la testul diagnostic al relațiilor, și anume că identitatea etnică a minorităților etnice este *biethnică* (sînt alese grupul propriu și grupul rușilor).

În ierarhia preferințelor etnice la moldovenii din Găgăuzia, găgăuzii ocupă un loc înalt în ierarhie, fapt confirmat și de rezultatele testului diagnostic al relațiilor. Heterostereotipul găgăuzilor la moldoveni este pozitiv. Aceasta arată nivelul redus de atribuire găgăuzilor a calităților stereotipe de către moldoveni (experiența de trai împreună).

În urma studiului distanței sociale la toate grupurile etnice a fost înregistrată o atitudine pozitivă față de propriul grup de apartenență (grupul propriu este acceptat la nivel de rude și de prieteni).

Cea mai apropiată distanță socială grupurile etnice o au cu grupul rușilor și cel al moldovenilor. Cel mai înalt indice de toleranță s-a stabilit la adolescenții ucraineni, iar cel mai redus - la ruși. Indicele de toleranță la

celelalte grupuri, de asemenea, este redus. Mai distanțați respondenții sînt de grupul evreilor și ȝiganilor.

Rezultatele empirice referitor la distanța socială (orientarea la interacțiune) confirmă existența diferitor niveluri de toleranță la grupurile etnice: *înalț* – la ucraineni; *normal* – la moldoveni; găgăuzi (studenți); *reduș* la bulgari; *foarte reduș*– la ruși, găgăuzi.

În procesul cercetării, dispunînd de datele referitor la nivelul de toleranță, a fost întreprinsă o tentativă de a studia cum percep adolescenții situația socială (stabilitatea-instabilitatea; posibilitățile de adaptare la ea; prognosticarea propriului comportament). În acest scop s-a utilizat chestionarul „Studierea percepției de către adolescenți a stabilității lumii” elaborat de E.M.Dubovskaia, T.G. Stefanenko (T.G. Stefanenko 1999, p.199).

În urma analizei datelor obținute, au fost evidențiate grupurile de adolescenți stabili, instabili și oscilanți. Cel mai mare indice s-a înregistrat la adolescenții moldoveni din Transnistria (70%), la ruși (68%), iar cel mai mic la bulgari (52%). Mai instabil se simt tinerii găgăuzi (27,5%). Dar aici menționăm diferența de vîrstă, fapt ce presupune un nivel înalt de reflexie. După indicele „stabilității”, consideră situația mai stabilă adolescenții găgăuzi (28%), bulgari (26%). Un factor comun pentru toate grupurile este prevalarea „oscilanților”, ce poate deveni ulterior bază pentru marginalizare.

În capitolul III **Modalități psihologice de dezvoltare a interacțiunii identității etnice și toleranței în psihologia vîrstelor și în cea socială** se analizează unele modalități de dezvoltare a interculturalității și a toleranței etnice, a fost propus un model propriu de dezvoltare a toleranței etnice. S-a realizat un studiu teoretic al unor categorii ce se impun imperativ, de exemplu, conținutul psihologic al noțiunii de toleranță. Psihologii menționează că toleranța, ca o caracteristică integrală a personalității, include următoarele componente: stabilitatea sociopsihologică, stabilitatea orientărilor pozitive, totalitatea calităților individuale, valorile personale și de grup. (G.U. Soldatova, 2003, p.4).

Căutarea căilor de dezvoltare a toleranței etnice la adolescenți s-a efectuat odată cu selectarea instrumentarului metodic adecvat (I.Caunenco, L.Miron, 2001; I.Caunenco, 2000, 2001; I.Caunenco, L.Gășper, 2002; I.Caunenco, L.Gășper, 2003, 2004). În cercetarea realizată ne-am bazat pe experiența din acest domeniu a psihologilor Dj.B.Berry (1989), G.U.Soldatova, T.G.Stefanenko, N.M.Lebedeva (1999, 2000). În cercetarea-pilot efectuată în anul 1998 am subliniat faptul că mulți adolescenți știu

foarte puțin despre grupurile etnice care locuiesc în Republica Moldova. Respondenților li s-a propus să continue fraza „Găgăuzii sînt...”. Majoritatea au menționat că au auzit ceva despre ei, însă descrierile tipice au fost de genul: „ei locuiesc undeva la sud”. De asemenea menționăm și constatarea unei anumite distanțe între etnia titulară și cea a minorităților etnice.

Rezultatele cercetărilor științifice ale problemei identității etnice a adolescenților obținute în perioada cînd în societate au loc transformări social-economice cardinale (2000-2004) au determinat elaborarea și realizarea diferitor programe practice de dezvoltare a toleranței etnice și a dialogului intercultural la adolescenții din Republica Moldova. Aceste programe le considerăm drept căutare a modalităților practice de dezvoltare a toleranței etnice. Ele au fost supuse unei analize calitative, astfel evidențiind unele momente pozitive și negative în scopul monitorizării dificultăților în realizarea ulterioară a unor programe similare.

În urma cercetării empirice a particularităților identității etnice ale adolescenților de etnii titulară și minoritară au fost stabilite modalitățile practice de dezvoltare a toleranței interetnice și elaborată o *programă de scurtă durată (expres)*, ce ar putea fi realizată de către psihologii din școli și licee care au o pregătire corespunzătoare.

În opinia noastră, formarea unei personalități tolerante și a relațiilor intergrupale tolerante necesită o activitate îndelungată și o studiere specială a fenomenului toleranței. În baza datelor empirice obținute se poate de elaborat o programă de lungă durată. O astfel de programă a fost realizată în cadrul liceului „Gaudeamus” din or. Chișinău.

Programa de dezvoltare a toleranței etnice și a dialogului intercultural trebuie să includă forme de activitate atât la nivel personal, cît și la nivel intergrup. În activitatea la nivel de intergrup sînt eficiente exercițiile orientate spre reactivizarea și categorizarea identității de grup. Metodele ce au ca scop dezvoltarea dialogului intercultural dintre adolescenții etniei titulare și etniei minoritare sînt efective, deoarece aplicarea lor permite a acumula experiență de comunicare interculturală și de interacțiune interetnică. Menționăm că sînt binevenite lecțiile, urmate de discuții referitoare la subiectul tratat, iar pentru realizarea cu succes a programei psihologul trebuie să aibă o pregătire specială în domeniile etnopsihologiei, psihologiei vîrstelor, psihologiei dezvoltării, psihologiei sociale, psihologiei personalității și etnologiei.

În partea finală a tezei **Concluzii generale și recomandări** au fost prezentate rezultatele principale ale studiului și formulate concluziile și recomandările practice:

- Particularitățile psihologice ale identității etnice a adolescenților sînt determinate de grupul de apartenență – la etnia titulară sau la cea minoritară. Pentru adolescenții etniei titulare este caracteristică identitatea monoetnică. Grupul adolescenților etniei titulare se diferențiază clar de alte grupuri. În ierarhia preferințelor etnice apartenența lor la grup ocupă primul loc, spre deosebire de adolescenții minorităților etnice, pentru care este specifică bietnicitatea (apartenența etnică la grupul propriu și la altul (cel rus)), fenomen reflectat în stereotipurile etnice și în ierarhia preferințelor. La adolescenții etniei titulare sînt mai accentuate tendințele de afiliere (tendință similară și la grupul găgăuzilor), în comparație cu adolescenții care aparțin minorităților etnice.

- Comparînd auto- și heterostereotipurile moldovenilor (din Chișinău), s-a stabilit că autostereotipul acestora este mai apropiat de heterostereotipul rușilor. Aceasta vorbește despre deschiderea lor și atitudinea pozitivă față de grupul minoritar. (T.G.Stefanenko). Moldovenii din UTA Găgăuzia și din Transnistria alcătuiesc grupuri mai diferențiate. Comparînd imaginea „Eu” – lui și autostereotipurile la moldovenii din Găgăuzia și Transnistria, nu s-au înregistrat diferențe statistice semnificative, ceea ce demonstrează un nivel înalt de includere a imaginii de grup în imaginea „Eu”-lui, spre deosebire de adolescenții moldoveni din Chișinău. Tendința către apartenența la grup este mai evidentă la moldovenii din Comrat, în comparație cu moldovenii din Chișinău. La moldovenii din Rîbnița tendințele de afiliere sînt exprimate mai puțin, ceea ce se explică prin existența unei strategii de adaptare la situația socială.

- Adolescenții ruși, la fel ca reprezentanții etniei titulare, se identifică numai cu propriul grup etnic. La adolescenții ucraineni, bulgari, găgăuzi s-au înregistrat trei niveluri de bietnicitate cu grupul rușilor. *Nivelul înalt* – la bulgari, apropierea manifestîndu-se atît la nivel de personalitate, cît și de grup, prioritate avînd autgrupul. *Nivelul mediu* – la ucraineni, cu prioritate la nivel de personalitate cu grupul lor, iar la nivel de grup apropierea cu autgrupul. *Nivelul redus* – la găgăuzi, la care apropierea cu autgrupul are loc la nivel de personalitate. Deasemenea, pentru adolescenții găgăuzi s-a determinat un nivel înalt al tendințelor afiliative, la fel ca la reprezentanții etniei titulare, probabil din cauza existenței UTA Găgăuzia, ce a condiționat renașterea etnică activă.

- Pentru toate grupurile etnice este caracteristic un nivel înalt de ambivalență a autostereotipurilor. Aceasta, posibil, este determinat de faptul că etnia titulară se confruntă cu procesul de autodeterminare (moldoveni-români), care se desfășoară dinamic în societate. Pentru minoritățile etnice este caracteristică biatriticitatea (cu excepția rușilor), ca rezultat al conviețuirii îndelungate multiculturale.

- Asemănarea heterostereotipurilor rușilor, în viziunea adolescenților moldoveni (or.Chîșinău), ucraineni, bulgari, găgăuzi, confirmă statutul înalt al rușilor. Acest fapt este adevărit: de nivelul redus de diferențiere la ucraineni și bulgari, studenții găgăuzi; la compararea autostereotipurilor cu heterostereotipurile; imaginii „Eu” cu heterostereotipurile rușilor; în ierarhia preferințelor etnice; a rezultatelor obținute în urma aplicării metodicii „Distanța socială”.

- Republica Moldova posedă o experiență considerabilă în ceea ce privește conviețuirea îndelungată tolerantă a diferitor grupuri etnice, dar, totodată, distanțarea minorităților etnice poate duce la tensiuni interetnice.

- Atât adolescenții de etnie titulară, cât și cei de etnie minoritară percep situația socială din țară ca fiind instabilă, ce poate deveni bază pentru marginalizare și formarea identității etnice după tipul hiper sau hipoidentității (Este necesar un studiu empiric adăugător).

Generalizând, menționăm că problemele care au fost abordate în lucrare necesită o studiere aprofundată în continuare, în special identitatea etnică atât la adolescenții din zona rurală, cât și din cea urbană. Se impune, de asemenea, studiul diferențelor de gender în structura identității etnice la diferite etape de vîrstă.

Sînt necesare programe instructiv-educative referitoare la problemele toleranței interetnice pentru toate instituțiile de învățămînt (școală, liceu, universitate) în vederea formării unor imagini adecvate a lumii sociale și acceptării varietății etnice.

Recomandări practice:

1. Pentru a forma și dezvolta toleranța interetnică și interculturală la adolescenți – reprezentanți ai diferitor grupuri etnice – este necesar a majora competența etnică și cea culturală, prin care se subînțelege un anumit nivel de informare despre istoria și cultura grupurilor etnice care conviețuiesc în Republica Moldova. Căile de informare pot fi:

- Lecțiile citite de specialiști în domeniile istoriei, literaturii etc. Sînt binevenite cursurile de instruire multiculturală pentru adolescenți care pot fi organizate pe lingă Institutul Patrimoniul Cultural al Academiei de Științe a

Moldovei, în cadrul cărora ei vor obține o informație calificată, care ulterior să fie implementată în activitățile practice.

- Training-urile de competență etnoculturală, care pot fi realizate de psihologii școlari, cu o pregătire specială. Acestea vor fi efective dacă la ele vor participa două grupuri, constituite din reprezentanții etniei titulare și din cei ai etniei minoritare. Situațiile de tensiune ce apar în timpul realizării acestor programe sînt un rezultat al interacțiunii interetnice și permit a conștientiza mai bine cultura proprie, luînd în considerare valorile celuilalt.

- Școlile de Toleranță, care pot fi organizate în perioada de vacanță atît la nivel republican, cît și la nivel regional (raional). Aceste școli vor fi efective dacă la ele vor participa adolescenți din diferite regiuni, deoarece aceasta sporește competența cunoașterii regiunii multiculturale, ceea ce va contribui la cunoașterea culturii etnice și va influența asupra componentului emoțional-apreciativ al stereotipului etnic.

2. Programele de educare multiculturală trebuie să cuprindă toată rețeaua socială a adolescentului, în caz contrar rezultatele vor avea un caracter fragmentar. Este necesar ca formarea competenței interculturale și îmbogățirea experienței de interacțiune interetnică să se realizeze în toate grupurile sociale (familie, instituții școlare).

Rezultatele investigației științifice sînt reflectate în următoarele publicații ale autorului:

1. CAUNENCO, I.I., GAȘPER, L. *Identitate etnică* // Revista de psihologie, nr. 3-4, Academia Română, București, 2001, p. 279-287.

2. CAUNENCO, I., MIRON-GAȘPER L. *Particularitățile psihologice ale percepției interetnice a adolescenților (în baza familiilor etnic mixte)* // Probleme actuale medico-sociale, psihologice și demografice ale familiei. Materialele conferinței științifice. Chișinău, 1998, p.242-247.

3. CAUNENCO, I., GAȘPER, L. *Problema toleranței și căutarea căilor de formare a competenței etnoculturale* // Transformări demografice, viața familială și sănătatea populației. Monografie colectivă. Red. responsabil: acad. Gh.Paladi. Chișinău, 2007, p. 326-337.

4. CAUNENCO, I., GAȘPER, L. *Promovarea toleranței – sursă principală de dezvoltare a unei societăți civile* // Ameliorarea sănătății și modului de viață al societății: probleme sociale, Chișinău, 2003, p.175-177.

5. CAUNENCO, I., GAȘPER, L. *Valorile tinerilor ce țin de adaptarea lor în societate* // Sănătatea și dezvoltarea tinerilor. Studiu de evaluare a cunoștințelor, atitudinilor și practicilor tinerilor. UNICEF Moldova, ONG „Sănătate pentru tineri”, Chișinău: Trigraf Tipar, 2004, p. 32-36.

6. CAUNENCO, I., GAȘPER, L. *Школа этнической толерантности – межкультурный диалог* // Наука и образование: актуальные проблемы и перспективы развития (тезисы докладов IX чтений), Кишинэу, 2003, стр. 120-122.

7. GAȘPER, L. *Școala de toleranță – baza educației intercultural* // Conferința tinerilor savanți ai AȘM, Chișinău, 2003, p.96

8. GAȘPER, L. *Aspecte ale formării identității etnice la adolescenți și tineri* // Формирование личности в условиях социальных перемен. Материалы межвузовской научно-практической конференции. Славянский Университет. Кишинев, 2006, с.100-108.

9. GAȘPER, L. *Particularitățile formării identității etnice la adolescenți și tineri* // SYMPOSIA PROFESSORUM. Seria psihologie, Biblioteconomie, Științe reale. Materialele conferinței. Chișinău, 2000, p.29-31.

10. GAȘPER, L. *Particularitățile formării identității etnice la tinerii din familiile etnic mixte* // Particularitățile și tendințele proceselor demografice în Republica Moldova. Chișinău, 2001, p. 136-141.

11. GAȘPER, L. *Particularitățile psihologice ale identității etnice ale adolescenților din Republica Moldova* // Transformări demografice, viața familială și sănătatea populației. Monografie colectivă. Red. responsabil: acad. Gh.Paladi. Chișinău, 2007, p. 294-310.

12. GAȘPER, L. *Particularitățile psihologice ale identității etnice la adolescenți: din experiența cercetării empirice* // Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” Psihologie, pedagogie specială, asistență socială. Nr. 4, Chișinău, 2007, p. 41-45.

13. GAȘPER, L. *Sistemul de valori al adolescenților în condițiile sociale contemporane* // Probleme demografice ale populației în contextul integrării europene. Simpozion internațional. Chișinău: Editura ASEM, 2005, p.114-121.

14. GAȘPER, L. *Școala toleranței etnice – căutarea căilor de formare a conștiinței tolerante* // Societatea civilă și impactul ei asupra procesului de transformare: studiu analitic. Chișinău, 2004, p.74-78.

15. GAȘPER, L. *Unele aspecte privind formarea identității etnice la adolescenți* // SYMPOSIA PROFESSORUM. Seria psihologie și pedagogie. Materialele conferinței. Chișinău, 2001, p.67-75.

16. КАУНЕНКО, И., ГАШПЕР, Л. *Поиски путей повышения этнокультурной компетентности педагогов* // Educația Multiculturală ca Management al Diversității și de Integrare în Societatea Polietnică. Conferința internațională, Chișinău, 16-17 Decembrie, 2005, p. 233-240.

17. КАУНЕНКО, И., ГАШПЕР-МИРОН, Л. *Психологические особенности межэтнического восприятия подростками друг друга (на примере разнонациональных семей)* // Mobilizarea etnică și integrarea interetnică: izvoare, factori, orizonturi. Chișinău, 1999, p. 48-52.

18. КАУНЕНКО, И.И., ГАШПЕР, Л. *Поиски путей формирования толерантности у молодежи – основа построения гражданского общества Молдовы* // Symposia professorum. Chișinău, 2002, p. 94-102.

19. КАУНЕНКО, И., ГАШПЕР, Л. *Психологические особенности этнической идентичности подростков и юношей Молдовы* // Кросс-культурная психология. Актуальные проблемы. Под ред. Почебут Л.Г. С.-Петербургский университет, 2005, стр.329-348.

20. КАУНЕНКО, И., ГАШПЕР, Л. *Социально-психологические аспекты проблемы становления этнической идентичности подростков и юношей в Молдове* // Dunărea-Nistru: Omul și societatea. Anuar. Vol.I, Chișinău: SȘB, 2007, p.262-281.

Аннотация
диссертации «Психологические особенности этнической
идентичности подростков»
на соискание ученой степени доктора психологических наук
Гашпер Лучин

Работа посвящена становлению этнической идентичности у подростков. В исследование включены следующие этнические группы – молдаване (румыны), русские, украинцы, болгары, гагаузы. Изучена структура этнической идентичности, зависимость её от этноконтактной среды, принадлежности к группе «большинства» и «меньшинства».

Предположение о том, что этническая идентичность подростков определяется группой принадлежности подтвердилось. У подростков титульного этноса выявлена чёткая идентичность с своей этнической группой, что проявилось при сопоставлении авто- и гетеростеретипов; иерархии этнических предпочтений; социальной дистанции на взаимодействие, превалировании аффилиативных тенденций.

Русские подростки так же, как и представители титульного этноса идентифицируют себя только со своей этнической группой. У украинцев, болгар, гагаузов подростков выявлены три уровня биэтничности с группой русских. *Высокий уровень* – у болгар, которая включает близость как на личностном, так и на групповом уровне, с приоритетом аутгруппы. *Средний* - у украинцев, с приоритетом на личностном уровне своей группы, а на групповом - близость с аутгруппой. *Низкий* уровень – у гагаузов, включение близости с аутгруппой на личностном уровне.

У гагаузов подростков и юношей выявлено превалирование аффилиативных тенденций. Можно прогнозировать в дальнейшем рост этнического самосознания гагаузов, так как они в настоящее время переживают культурное возрождение, в связи с образованием Административно-территориальной единицы Гагаузии (Гагауз-Ери).

В исследовании обозначен потенциал в области межэтнических отношений исследуемых групп: у всех этнических групп выявлен позитивный автостереотип, близкая социальная дистанция, что объясняется длительным историческим мирным сосуществованием. В тоже время обозначены и проблемы – определённая дистанцированность этнических меньшинств от титульного этноса, снижен уровень коммуникативного поля, высокий уровень группы «колеблющихся» в восприятии социальной ситуации.

В работе проведён теоретический анализ проблемы этнической толерантности и намечены пути её формирования. Проанализирован опыт практической работы в области формирования толерантности в различных регионах Республики Молдова. Предложена модель программы по формированию межэтнической толерантности и межкультурной компетентности.

Ключевые слова: этническая идентичность, этническое самосознание, этническая толерантность, этническая интолерантность, этнические предпочтения, межэтнические отношения, автостереотип, гетеростереотип, титульный этнос, большинство, этнические меньшинства, этническая биэтничность, социальная дистанция, маргинальность.

Annotation

Gasper Lucia “Psychological characteristics of ethnical identity of adolescents”. Doctoral thesis in Psychology, specialization 19.00.07 – Educational Psychology, Developmental Personality Psychology, Pedagogical State University of Moldova “I.Creangă”, Chişinău, 2008, Manuscript.

The paper describes formation of ethnical identity of adolescents. The research covers the following ethnical groups: Moldavians (Romanians), Russians, Ukrainians, Bulgarians, Gagauses.

The study was focused on the structure of ethnical identity, its relation to ethnical contact environment and belonging to the «majority» or «minority» group.

The hypothesis that the ethnical identity of adolescents is determined by their belonging to a group was confirmed. Among the adolescents of the titular ethnic group there was identified the distinct identity with their ethnic group, which was revealed during the comparison of auto-and hetero-stereotypes; the hierarchy of ethnic preferences; the social distance with regard to interaction; the prevalence of tendencies towards affiliation.

The Russian adolescents, as well as representatives of the titular ethnic group, have only demonstrated identification with their ethnic groups. Among the Ukrainian, Bulgarian and Gagause adolescents there were found out three levels of bi-ethnicity with the group of Russians.

The *high level* – was demonstrated by Bulgarians, including affinity both on the individual and group levels, with priority of the out-group. The *average level* – was demonstrated by the Ukrainians, with the own group

priority on the individual level, but on the group level – the affinity with the out-group. The *low level* – was demonstrated by the Gagauses, that is, activation of closeness with the out-group on the individual level.

Among the Gagause adolescents and youth there was revealed the prevalence of tendencies towards affiliation. It can be forecasted further growth of their ethnic self-consciousness, because today they experience national revival, due to establishment of the Gagaus Autonomous Territorial Entity (Gagaus Eri).

In the framework of the research there was identified the potential of interethnic relations among the analyzed groups: all ethnic groups have demonstrated positive auto-stereotype, close social distance, which is explained by the historical long term peaceful coexistence. At the same time, several problems were identified as well, such as a certain dissociation of ethnic minorities, the lowered level of communicative field, high level of the «vacillating» group with regard to perception of social situation.

In the paper there was conducted theoretical analysis of the problem of ethnical tolerance and were outlined the ways of its formation. There was analyzed the experience of practical work in the area of tolerance formation in the different regions of the Republic of Moldova. There was suggested the model of a program aimed at formation of interethnic tolerance and intercultural competence.

Key words: ethnic identity, ethnic self-consciousness, ethnic tolerance, ethnic intolerance, ethnic preferences, ethnic relations, auto-stereotype, hetero-stereotype, di-ethnic identity, problems of national identity, majority, ethnic minority, social distance, marginalization.